

Башманівська Л. А.

Словник термінів з методики викладання літератури

А

Абстрагування – виокремлення суттєвих, найістотніших ознак, прикмет предметів, явищ об'єктивної дійсності чи творів людської діяльності з неістотних, випадкових, другорядних їх ознак [27, с. 6].

Абстрактне мислення – один з видів людського мислення, який полягає в утворенні абстрактних понять і в оперуванні ними. Абстрактні поняття виникають у процесі мислення як узагальнення даних чуттєвого пізнання конкретних предметів і явищ об'єктивної дійсності [8, с. 11].

Абстрактне (понятійне) мислення – один із різновидів людського мислення. Його суть полягає у виробленні понять, суджень, умовиводів і здатності оперувати ними [3, с. 2].

Абстракціонізм – одна з течій авангардистського мистецтва, філософсько-естетичною основою якої є ірраціоналізм, відхід від ілюзорно-предметного зображення, абсолютизація чистого вираження й самовираження митця засобами геометричних фігур, ліній, кольорових плям, звуків тощо [19, с. 328].

Абстракціонізм – напрям у живописі початку ХХ століття. На зміну фактурному (життєподібному) зображенню приходить абстрактне: поєднання геометричних фігур, ліній, кольорів [31, с. 385].

Абстракція – одна з основних операцій розумової діяльності. За допомогою абстракції окремі властивості, якості або форми предмета виокремлюються, узагальнюються й трансформуються в самостійний об'єкт вивчення. За допомогою абстракції формуються узагальнені образи, які дають змогу виділити в ній значущі (важливі) зв'язки й відношення об'єктів, відокремлюючи їх від інших. У процесі навчання абстракція може здійснюватись у двох формах: 1) як чуттєва, наочна абстракція (схеми, малюнки); 2) як розумова абстракція, що виходить за межі того, що сприймається органами почуттів і створює за допомогою слів новий предмет розумової діяльності – поняття. Почуттєва абстракція необхідна на першому етапі засвоєння нового матеріалу [52, с. 11].

Авангардизм – від слова «авангард» – той, що попереду; напрями модерного мистецтва початку ХХ століття, які на перший план у своїх програмах висували руйнівні цілі, пропагували

антитрадиційне мистецтво, актуалізували експеримент [31, с. 385].

Авантюрний роман – великий за обсягом, переважно прозовий твір з гострим динамічним сюжетом, з пригодницькими ризиковими ситуаціями [27, с. 9].

Автентична бесіда – інноваційний різновид бесіди, розроблений педагогами США. «Циклічна за формою, кооперативна за манерою, конструктивна за наміром, автентична бесіда є взаємообміном ідей між тими, хто бачить себе не супротивниками, а гуманними істотами, які прийшли поговорити, послухати й навчитись один від одного». В основі автентичної бесіди є популярний у зарубіжній педагогіці прийом «story-telling» (розказування історій) – щира розповідь й особистісна рефлексія ситуацій навчально-виховного процесу, свідком або учасником яких став оповідач [18, с. 249].

Автентичний (справжній) – цілком вірогідний, заснований на першоджерелах. Автентичними вважають оригінальні, точні тексти художніх творів певних авторів, їх епістолярій, щоденникові записи тощо, наявні в рукописах, першодруках, авторській коректурі й т. ін. [27, с. 10].

Автентичний – цілком вірогідний, дійсний, заснований на першоджерелах. Наукове літературознавство вивчає автентичні тексти, тобто оригінальні, вірогідні, точні тексти, що йдуть від автора: рукописи, першодруки, авторські коректури тощо [24, с. 7].

Автентичний текст – оригінальний, достовірний текст певного письменника, що визначається при зіставленні першоджерел, видань, засвідчених волею автора, його попередніх публікацій та автографів [20, с. 19].

Автобіографія – літературний жанр, головним героєм якого (у літературному сенсі) є сам автор; основа автобіографістики, що включає, крім автобіографії, мемуари (спогади), щоденники, почасти й листування, а також автобіографічні художні твори [27, с. 12].

Автобіографія і автобіографічний твір – літературний жанр: опис власного життєвого шляху на підставі спогадів. Жанр автобіографії часто наближається чи й переплітається з мемуарами, коли автор від розповіді про себе переключається на розповідь про події, свідком яких він був [24, с. 8].

Автограф – рукописний текст твору певного автора або його напис на книзі, листі тощо [27, с. 11].

Автокритика – самокритика, висловлювання письменника про власну творчість чи про окремі твори на зустрічах з читачами, у пресі, листах, у передмовах або післямовах до творів [27, с. 11].

Автокритика – відзиви, а то й цілі критичні статті письменника про свої твори. Автокритичні матеріали зустрічаємо в листах письменників, в автобіографіях, у передмовах і післямовах до творів тощо [24, с. 8].

Автологія – уживання слів у поетичному тексті в прямому значенні, на відміну від тропів [27, с. 11].

Автологічний тип художнього образу – тип, у якому чуттєвий образ є формою вияву такої ідеї, яка, певним чином розширюючи та узагальнюючи зміст одиничного предмета, у ньому змальованого, не виходить за його межі, тобто не вказує на жодний інший, якісно відмінний від нього предмет [7, с. 103].

Автоматизація – зміна структури дії шляхом виконання вправ у процесі формування навичок. На початковому етапі формування навички здійснюється свідомо регуляція рухів, дій із безпосереднім підключенням процесів мислення і мови. Поступово регуляція окремих рухів переходить за рівень підсвідомості, тобто навичка набуває автоматизму [52, с. 11].

Автопортрет – зображення портрета художника, виконане ним самим [37, с. 111].

Автор – митець, котрий реалізувався в літературному чи будь-якому іншому художньому творі [27, с. 14].

Автор – особа, яка створила певний художній, науковий, музичний чи якийсь інший твір [24, с. 9].

Автор – той, хто створив твір; іноді автор присутній у творі як ліричний герой, іноді ніби грає роль автора, спілкується з читачем, часом створює образ наближеного до себе персонажа, свого другого «я» (альтер его автора). Але навіть коли автор не з'являється у творі, нічим не видає себе, ми відчуваємо його присутність – за мовою, за тим ставленням до героїв чи подій, яке виникає в читачів із волі автора [31, с. 385].

Авторецензія – оцінка автором власного твору; жанр автокритики, що публікується під псевдонімом чи криптонімом [27, с. 14].

Авторитарний стиль спілкування з учнями – має свої найтипівіші особливості: неувагу до особистості дитини, її запитів, потреб, ігнорування особливостей сприйняття окремими

школярами художніх цінностей, думки колективу, відсутність належної гнучкості в роботі, безапеляційність настанов, суворі регламентації дій учнів; нав'язування власних суджень, загальновизнаних оцінок художніх творів, надмірна офіційність і категоричність, яка нерідко сполучається з педантизмом, надання переваг у стосунках з дітьми не особистісному, а функціонально-діловому підходу. Учителі авторитарного стилю частіше вдаються до лекційного викладу матеріалу, рідше практикують бесіду, не люблять будь-яких заперечень [35, с. 91].

Авторська мова – це особлива мова, притаманна лише одному автору, вона має безліч фонетичних, лексичних, синтаксичних особливостей, часто ненормативних [31, с. 385].

Авторське ставлення – пряма чи опосередкована характеристика автором змальованих у творі художніх образів та подій, помітна в прийомах зображення [40, с. 5].

Авторський відступ – позафабульний елемент композиції літературного твору. Поняття ширше, ніж ліричний відступ. Авторське, часто оцінне коментування зображуваних подій чи лірична, публіцистична або філософська рефлексія з їх приводу; роздуми про персонажів сприяють глибшому розкриттю ідейно-сміслової проблематики, особливо впливають на переживання реципієнта [20, с. 28].

Авторський коментар – тлумачення автором певних слів, фрагментів чи сюжетних ліній свого твору у вигляді приміток та пояснень [27, с. 16].

Авторський стиль – ціла система образотворчих засобів, яка охоплює як зміст, так і форму літературного твору. Вона властива саме цьому письменнику, виражає його життєвий та естетичний досвід, враховує традиції національної та світової культур [41, с. 151].

Аглютинація – дослівне склеювання, поєднання ознак, властивостей предметів, які природно не поєднуються, зближення тих явищ, які не зближуються, перенесення предметів і явищ у нові часові та просторові відношення [35, с. 320].

Аглютинація – прийом перетворення об'єкта, предмета, поняття в процесі комбінування чи нових поєднань з іншими об'єктами, предметами, поняттями чи їх елементами. Прийом аглютинації застосовується в процесі аналізу художнього твору на етапі узагальнення здійснених спостережень [52, с. 11].

Адаптація – здатність організму пристосовуватися до різних умов зовнішнього середовища [17, с. 288].

Адаптація до навчання – процес активного та свідомого пристосування учня до нових для нього педагогічних умов, до вимог нового середовища, до вчителів, учнів, класу за допомогою різноманітних способів і засобів [3, с. 2].

Адаптація тексту – дія на пристосування, спрощення або ускладнення тексту відповідно до рівня підготовки учнів. Певною мірою в процесі організації та здійснення аналізу відбувається адаптація тексту художнього твору [52, с. 11].

Адаптація тексту – спрощення літературного твору шляхом трансформації його внутрішньої будови та функцій, пристосування для сприймання дітьми або недостатньо підготовленими читачами з урахуванням специфіки психології сприймання, досвіду соціології, нейрофізіології та антропології [20, с. 33].

Адекватність – принцип однаковості, відповідності концепту рівності, тотожності. Проблема адекватності провідна для текстологів, графологів, які мають справу з автографами, першодруками, варіантами творів. Вона актуальна для літературознавчого пізнання, що прагне досягти відповідності власних теоретичних моделей літературним реаліям [20, с. 34].

Адекватність вправ – визначення потенціалу вправи відповідно до визначеної навчальної мети. Під час підготовки до уроку вчитель обов'язково має проаналізувати ступінь адекватності вправ, виконуючи які, учні досягатимуть певного рівня навчальних досягнень [52, с. 11].

«Акваріум» – один з різновидів дискусії, спрямований на вдосконалення навичок роботи в малих групах. Він складається з двох етапів: 1) обговорення в «акваріумі». Учасники розташовуються в центрі класу й упродовж 3-5 хвилин обговорюють запропоновану вчителем проблему. Усі інші учні знаходяться ніби за скляними стінками акваріуму – спостерігають за ходом дискусії, не втручаючись у неї; 2) оцінка роботи групи в «акваріумі». Після того, як група оприлюднить колективно вироблену думку, спостерігачі оцінюють роботу її учасників [18, с. 260].

Акрівірш – вірш, у якому перші літери кожного рядка утворюють якесь слово [31, с. 386].

Акрівірш – поетичний твір, у якому початкові літери кожного віршового рядка, прочитувані зверху вниз, розкодовують

слово чи фразу, присвячену певній особі або події [27, с. 23].

Акт – дія в драмі, відносно завершена частина п'єси [31, с. 386].

Акт – закінчена частина драматичного твору, завершена подією, яка зумовлює наступний розвиток сюжету [27, с. 24].

Активізація – збудження психічних процесів (відчуття, сприйняття, уяви, мислення тощо) людини за допомогою певних методичних прийомів з метою активного пізнання. У процесі навчання учня або групи учнів з метою підвищення мотивації навчання та ефективності навчального процесу застосовуються різні прийоми активізації [52, с. 11].

Активізація навчально-пізнавальної діяльності – приведення в активний діяльний стан розумових, моральних і фізичних сил учнів за допомогою спеціальних методичних прийомів для досягнення конкретної мети [3, с. 2].

Активізація процесу навчання – процес застосування певних методів і організаційних форм навчальної роботи з метою підвищення активного діяльного стану учнів. Умовами активізації процесу навчання є індивідуальний підхід до учнів, їхніх розумових, моральних і фізичних можливостей. Застосування оптимальних методів, прийомів, видів і форм залежить від характеру навчального матеріалу, принципів його організації, рівня підготовки та індивідуально-психологічних особливостей учнів, а також наявності ТЗН [52, с. 11].

Активізація процесу навчання – удосконалення методів і організаційних форм навчально-пізнавальної роботи учнів, яке забезпечує активну та самостійну теоретичну й практичну діяльність школярів [8, с. 21].

Активність особистості – здатність людини до свідомої трудової й соціальної діяльності, міра цілеспрямованого, планомірного перетворення нею навколишнього середовища й самої себе на основі засвоєння багатств матеріальної та духовної культури [8, с. 21].

Активність у навчанні – характеристика особливостей пізнавальної діяльності особистості, що полягає в усвідомленому використанні нею інтенсивних методів, засобів, форм оволодіння знаннями, вироблення вмінь і навичок [17, с. 289].

Активність учнів у навчанні – дидактичний принцип, що вимагає від педагога такої організації процесу навчання, яка сприяє

вихованню в учнів ініціативності й самостійності, міцному й глибокому засвоєнню знань, виробленню необхідних умінь і навичок, розвитку в них спостережливості, мислення й мови, пам'яті й творчої уяви [8, с. 21].

Активно-ілюстративний метод – сутність цього методу полягає в активності засвоєння знань через ілюстрування теоретичних положень. Його широко використовують на уроках української літератури. Характеризуючи образ літературного героя, учні ілюструють твердження, цитуючи або переказуючи близько до тексту певні епізоди з твору [49, с. 69].

Актуалізація – перехід певного інстинкту, схильності, здатності з можливого (потенційного) у справжній (актуальний) стан. У навчанні – один з дидактичних принципів зв'язку шкільної науки з життям. Може виступати як порівняння: 1) історичних подій із сучасними; 2) сучасних подій з історичними; 3) подій сучасних з іншими сучасними подіями; 4) знань, здобутих з книг та інших джерел інформації, з актуальними проблемами життя [52, с. 21].

Актуалізація – відтворення в пам'яті системи провідних знань (понять, положень, правил, фактів, уявлень тощо), життєвого досвіду, а також засвоєних раніше способів учіння (умінь, навичок, логічних операцій, прийомів), які виступають інструментом для здобування та обробки нової інформації [3, с. 2].

Актуалізація – використання зображально-виражальних засобів художнього мовлення таким чином, що вони здаються незвичними, одивненими, деавтоматизованими [27, с. 24].

Актуалізація опорних знань – методичний прийом, який використовується в навчальній діяльності на етапі підготовки учнів до свідомого засвоєння нового матеріалу. Передбачає максимальну опору на активну розумову діяльність школярів з метою первинного узагальнення відомих понять і нової інформації [10, с. 68].

Актуалізація опорних знань і чуттєвого досвіду учнів – етап уроку, що означає не лише відтворення раніше засвоєного, але й програмує необхідність застосування цих знань у новій ситуації, стимулює пізнавальну діяльність учнів при певному включенні вчителя [18, с. 286].

Актуальність твору – злободенність, надзвичайна важливість твору за порушеними питаннями, які потребують нагального розв'язання. Найчастіше актуальність властива статтям, нарисам, інтерв'ю тощо [20, с. 33].

Актуальність художнього твору – суголосність художнього твору (передусім його тематики, проблематики) із сучасністю, його відповідність потребам і смакам читачів того часу, коли твір написаний, опублікований або перебуває в процесі читання (рецепції) [27, с. 24].

Акцентний вірш – від слова «акцент», тобто наголос. Спосіб упорядковування віршованої мови, коли беруться до уваги лише наголоси, а ненаголошені склади, їх кількість і розташування не мають суттєвого значення. Тонічна система віршування в літературному варіанті (в усному варіанті тонічна система властива фольклору) [31, с. 386].

Акцентний вірш – вірш, ритміка якого заснована на підставі відносного врівноваження кількості наголосів, тобто на однаковій кількості наголосів у віршованому рядку при різній кількості ненаголошених складів у межах рядків і між наголосами в середині рядків [27, с. 26].

Акцентуація – підкреслення фонетичних, морфологічних і синтаксичних складників поетичного мовлення за допомогою наголосу з метою розрізнення омографів, смислового окреслення певного слова та ін. [27, с. 26].

Акцентування – прийом підкреслення певних елементів чи ознак явища, предмета, об'єкта/суб'єкта. Прийом акцентування часто застосовується під час аналізу твору [52, с. 11].

Алгоритм – логічно зумовлена система певних правил виконання завдань; ланцюжок послідовних дій (кроків), виконання яких забезпечує рішення навчального завдання [52, с. 11].

Алгоритм – системний порядок розумових дій, послідовне виконання яких неухильно приводить до успішного розв'язання задач певної категорії. Педагоги вважають алгоритм найпершим засобом озброєння учнів, інструментом учіння [40, с. 8].

Алгоритм – система операцій, виконуваних у чіткому порядку, послідовність їх виконання призводить до вирішення поставленого завдання; система правил для ефективного розв'язання завдань; це скінчена послідовність вказівок, формальне виконання яких дає змогу за обмежений час вирішити завдання; певна інструкція для виконавця, яка може бути задана різними способами – словами, формулами, послідовністю обчислювальних операцій або логічних дій [3, с. 2].

Алгоритмізація навчання – використання в навчанні

алгоритмів, тобто певної системи правил, яка веде до розв'язання задачі [8, с. 22].

Алегорія – інакомовлення, у якому конкретний образ є формою розкриття абстрактного уявлення, судження, поняття [19, с. 107].

Алегорія – спосіб двопланового художнього зображення, що ґрунтується на приховуванні реальних осіб, явищ і предметів під конкретними художніми образами з відповідними асоціаціями [27, с. 26].

Алегорія – різновид художнього образу, унаочнення в конкретному образі абстрактних понять, частіше морально етичних категорій: лисиця – алегорія хитрості, віслик – упертості тощо [31, с. 386].

Алегоричність – у широкому значенні – інакомовність (говориться одне, а мається на увазі інше), у вузькому – використання у творі наскрізної алегорії [31, с. 386].

Алітерація – стилістичний прийом, який полягає в повторенні однорідних приголосних задля підвищеної інтонаційної виразності вірша, для емоційного поглиблення його смислового зв'язку [27, с. 28].

Алогізм – такий, що не має сенсу. Використовується як спеціальний засіб із певною метою, але в широкому значенні слова поетична мова вся будується на алогізмах: будь-який художній образ – це алогізм відносно буквального значення слова [31, с. 387].

Алогізм – сполука суперечливих понять, свідоме порушення логічних зв'язків, ініційоване задля створення певного стилістичного та смислового ефекту [27, с. 29].

Альманах – збірка нових творів письменників (або ґрунтовно перероблених), що виходить принагідно [38, с. 80].

Амбіція – надмірне захоплення своїм «Я», самозакоханість, чванливість, пихатість. Люди з цими рисами складні в спілкуванні, колектив їх не сприймає, вони виявляються в ньому ізолянтами [3, с. 2].

Ампліфікація – стилістичний прийом, який полягає в нагромадженні синонімів, однотипних виразів, однорідних членів речення, іноді антитез, – для підсилення емоційного впливу поетичної мови. Цей прийом особливо поширений в ораторському мистецтві [24, с. 20].

Ампліфікація – стилістичний прийом у художній літературі для підсилення характеристики, доповнення і збагачення думки за допомогою нагромадження однорідних мовних засобів – синонімів, епітетів, порівнянь, антонімічних протиставлень тощо [27, с. 34].

Амфібрахій – трискладова стопа силабо-тонічної системи віршування, із наголосом на кожному другому складі [31, с. 387].

Амфібрахій – в античному віршуванні – трискладова стопа з довгим середнім складом; у силабо-тонічному віршуванні – трискладова стопа з наголосом на другому складі [24, с. 20].

Аналіз – розчленування цілого на складові частини з метою проникнення у внутрішню суть твору, розгляд його окремих компонентів, з'ясування їх ролі в безпосередньому живому функціонуванні; у широкому значенні – це поглиблення на основі тексту попередніх вражень, знань дітей про художній твір як ідейно-естетичну цінність [35, с. 222].

Аналіз – метод дослідження, що полягає в мисленому розчленуванні цілого на складники. У такий спосіб можна дослідити будь-яку методичну концепцію вивчення явищ літератури – від художнього напрямку до конкретного образу в художньому творі [49, с. 14].

Аналіз – загальнонауковий метод пізнання, виявлення будови і функцій об'єкта; аналіз літературного твору – це пізнання його ідеї (авторської настанови) і способів її реалізації... Залежно від того, на чому ми зосереджуємо увагу при вивченні твору, можна визначити рівні аналізу, яких у тексті існує багато. Аналіз мусить підпорядковуватися законам наукового дослідження, бути якомога об'єктивнішим, аргументованим, ґрунтуватися на фактичному матеріалі, натомість інтерпретація може бути більш довільною, ґрунтуватися на суб'єктивному враженні. Але будь-який аналіз й інтерпретація підпорядковуються важливій меті: досягнути твору, зрозуміти, що туди вклав автор і як (якими засобами) здійснив свій намір [31, с. 388].

Аналіз – уявне або реальне розчленування об'єкта на складові елементи; розкладання цілого на частини за допомогою практичних дій і розумових операцій [52, с. 11].

Аналіз виховної спрямованості уроку – оцінка та виявлення шляхів найефективнішого використання навчального матеріалу для виховання рис особистості учня [3, с. 2].

Аналіз і синтез у навчанні – застосування в навчальному процесі логічних прийомів, згідно з якими предмети та явища під час їх вивчення розглядаються за окремими ознаками (аналіз) і, навпаки, у єдності їхніх частин (синтез) [8, с. 25].

Аналіз літературного твору – логічна процедура, сутність якої полягає в розчленуванні цілісного літературного твору на компоненти, елементи, у розгляді кожного з них зокрема та у взаємозв'язках з метою осягнення, характеристики своєрідності цього твору [27, с. 39].

Аналіз літературного твору – наукове дослідження художньої літератури, особливо важливе в шкільній практиці викладання літератури. Мета такого аналізу – правильно розкрити ідейний зміст твору й особливості художньої форми в їх єдності, осмислити життєві явища, зображені у творі, оцінити його виховне та естетичне значення [24, с. 22].

Аналіз персонажа літературного твору – емоційно-розумова операція, основу якої становлять відтворення зовнішності, розбір характерних рис і прийомів творення образу з метою їх осмислення, утворення образних і поняттєвих узагальнень, пояснення змісту й значення образу в тексті [41, с. 180].

Аналіз уроків української мови та літератури – порівняння конкретного уроку, проведеного вчителем, з теоретичною моделлю уроку, складеного за сучасними вимогами, що відповідають його технології. В аналізі уроку враховується: визначення типу уроку та його місця в системі уроків з певного розділу, виявлення й оцінка дидактичної, розвивальної та виховної мети; оцінка теми, використаного матеріалу й правильності його застосування; оцінка співвідношення теорії і практики на уроці; відповідність методів і прийомів, засобів навчання цілям уроку і змісту матеріалу: відповідність віковим особливостям учнів і дотримання належного наукового рівня; оцінка ефективності уроку-реалізації його основної ідеї, виконання плану уроку. Аналіз уроку передбачає оцінку роботи учнів, їхньої пізнавальної активності, набутих знань, умінь і навичок [10, с. 68].

Аналіз уроку – розгляд і оцінка навчального заняття в цілому або окремих його сторін [8, с. 25].

Аналіз уроку – розчленування його на окремі частини для отримання узагальнених висновків про реалізацію конкретної мети, спираючись на наукові дослідження й вимоги програми. Види аналізу уроку: стислий, оцінний, системний, повний, структурний (поетапний), структурно-часовий, аналіз виховної спрямованості уроку, комбінований, дидактичний, психологічний, комплексний, психолого-педагогічний, аспектний [3, с. 2].

Аналіз уроку поетапний – спрямований на виділення й розгляд основних етапів уроку й установлення відношень між ними відповідно до типу уроку та дидактичної мети його проведення. Дає певне уявлення про урок загалом [40, с. 9].

Аналіз уроку проблемний – передбачає виділення й розгляд проблем проведеного уроку, оптимальної взаємодії репродуктивних і проблемно-пошукових методів педагогічної роботи. Реалізується як у змістовому, так і формальному аспектах вивчення літератури [40, с. 9].

Аналіз уроку системний – передбачає розгляд уроку як системи його змістових і формальних компонентів у їх взаємодії. Кожен елемент уроку аналізується не лише сам по собі, а й у системі відношень його з іншими елементами цього заняття та за мірою впливу на кінцевий результат навчання. Системний аналіз може бути повним, аспектним, комплексним, коротким [40, с. 9].

Аналіз художнього твору – емоційно-логічна операція, що передбачає певну послідовність розумових дій, спрямованих на визначення образних елементів тексту, усвідомлення їх змісту, форми та емоційно-сислової ролі в тексті, встановлення емоційно-логічних зв'язків між ними й осягнення всього твору як художнього явища. Метою аналізу художнього твору є формування в учнів наукового поняття про його зміст і форму, їхню взаємодію; вироблення загальної здатності до інтерпретації прочитаного через усвідомлення відносно стійких одиниць процедури різних типів аналізу; завдяки процесу й результату засвоєння мистецтва вплинути на становлення домінантних рис розвитку особистості [40, с. 9].

Аналіз художнього тексту – процес аналітичного читання твору, у результаті якого відбувається умовний розподіл цілісного художнього твору на складові частини та елементи. Аналіз

внутрішньої структури кожного елемента тексту допомагає досягнути твір як художньо-естетичну єдність. Аналіз художнього тексту здійснюється в три етапи: 1) сприйняття художнього твору; 2) осмислення його; 3) вихід за його межі. Аналіз художнього тексту передбачає здійснення таких розумових операцій, як порівняння, зіставлення, узагальнення, синтез [52, с. 11].

Аналітична бесіда – передбачає осмислення студентами (учнями) інформації, здобутої з різних джерел. Для її реалізації необхідне критичне мислення особистості [18, с. 246].

Аналітичний метод – це виділення з цілого окремої частини [19, с. 86].

Аналогія – подібність, схожість у цілому відмінних предметів, явищ за певними властивостями, ознаками або відношеннями [8, с. 25].

Аналогія – стилістичний прийом, уживаний митцем для розкриття одного явища через інше, йому «подібне» [27, с. 41].

Аналогія – однаковість, схожість способів, алгоритмів дій для розв’язання пізнавальних і практичних завдань; це умовивід, що передбачає виявлення властивостей одного об’єкта на основі його схожості з іншим [3, с. 2].

Аналогія – 1) умовивід, що передбачає виявлення властивостей одного об’єкта на підставі його схожості з іншим; 2) фіксування відповідності, схожості, подібності між предметами, явищами, поняттями або процесами за певними ознаками; 3) перенесення засвоєних відносин, моделей і зразків на інші явища, що мають формальну й функціональну подібність із уже засвоєними. Аналогія за подібністю лежить в основі створення та актуалізації асоціацій [52, с. 12].

Анапест – трискладова стопа з наголосом на останньому складі [31, с. 388].

Анафора – єдинопочаток; одна з риторичних фігур; уживаний на початку віршових рядків звуковий, лексичний повтор чи повторення протягом цілого твору або його частини синтаксичних, строфічних структур [27, с. 42].

Анахронізм – культурно історичні, хронологічні та інші невідповідності в художньому творі, зумисне чи мимовільне привнесення в літературний текст невластивих застарілих образів, звичаїв, суджень, лексики [27, с. 43].

Анахронізм – помилкове чи свідоме віднесення події до іншої епохи, хронологічна неточність у зображенні послідовності подій, згадки про людей чи предмети, які в той час не могли існувати [27, с. 43].

Анациклічний – зворотний вірш, побудований так, що його текст можна читати від початку до кінця і, навпаки, за словами (а не за літерами, як у паліндромі), не порушуючи віршового ритму [27, с. 43].

Анекдот – коротка, усна оповідь гумористичного або сатиричного характеру з несподіваною й дотепною розв'язкою. В основі анекдота звичайно покладений неординарний, потішний і повчальний випадок, який суперечить традиційним уявленням про життєві явища [22, с. 24].

Анекдот – жанр епічного роду літератури, що функціонує здебільшого в усній формі; коротка смішна оповідка з дотепною кінцівкою [31, с. 389].

Анкета – перелік запитань для певного контингенту осіб, відповіді на які є вихідним матеріалом для узагальнень [3, с. 2].

Анкетування – заочний контакт з респондентами, котрі письмово відповідають на запитання розробленої анкети [18, с. 172].

Анкетування – один із засобів письмового (іноді й усного) опитування значної кількості учнів за певною схемою – анкетною чи опитувальним листом [8, с. 26].

Анкетування – письмове опитування за спеціально розробленою системою запитань; проводиться для одержання об'єктивної інформації про рівень знань учнів, їхні читацькі інтереси й сприймання творів [49, с. 15].

Анонім – автор, що не оголошує свого імені з певних мотивів; у літературі завжди існує багато анонімних творів – тих, що втратили автора, або автор яких невідомий [31, с. 389].

Анонім – автор, чиє прізвище невідоме; твір без підпису автора [27, с. 45].

Анотація – 1) вид письмового повідомлення, у якому подається перелік головних положень цього повідомлення; 2) стисла характеристика змісту книги, статті або рукопису, питань, що розглядаються в цих джерелах. Анотація допомагає читачу здійснити свідомий вибір інформативного джерела [52, с. 12].

Анотація – це короткі відомості про зміст книжки або статті, які додаються до її бібліографічного опису [37, с. 132].

Анотація – стисла характеристика книжки, статті, рукопису, їхнього змісту, спрямованості, призначення, значущості тощо [3, с. 2].

Антитеза – художній засіб, що посилює експресію твору; будується на контрастному зіставленні різних або протилежних понять: «Мовчать статуї і сміються діти» (С. Гординський, «Люксембурзький парк») [31, с. 389].

Антитеза – стилістична фігура зіставлення двох опозиційних (протилежних) образів, понять, думок [22, с. 26].

Антитеза – стилістична фігура в художній літературі та в ораторському мистецтві, що полягає в драматичному запереченні певної тези чи у вмотивованому контрастуванні смислових значень бінарних образів [27, с. 50].

Антиципація – здатність нервової системи вгадувати події, випереджати їх [35, с. 173].

Антиципація – у психології передбачення людиною майбутньої ситуації, на основі якого можливе здійснення своєчасних і відповідних дій. Має значення в різних видах практичної діяльності [8, с. 27].

Античне віршування – віршування в античній поезії, яке будується на впорядкованому чергуванні довгих і коротких звуків. З античного віршування запозичені терміни: стопа, розмір, ямб, хорей, дактиль, амфібрахій, анапест, спондей, пірихій, але в силаботонічному віршуванні вони означають поєднання не довгих і коротких звуків, а наголошених і ненаголошених складів [31, с. 389].

Античне віршування – різновид квантитативного віршування, що склався в еллінську та римську добу. Характеризується чергуванням довгих та коротких складів, бо в античних мовах різнилися довгі та короткі звуки [27, с. 51].

Антологія – збірник окремих творів кількох письменників певного жанру чи літературного періоду [27, с. 53].

Антономазія – поетичний троп, який уживається в непрямому, часто метонімічному, називанні літературного персонажа або зображуваного явища іменем міфічного чи зображуваного героя [27, с. 54].

Апарат книги – додаткові тексти, що включаються в ансамбль книги поряд з основними для сприяння читачеві в користуванні книгою (довідково-допоміжний апарат) і розумінні змісту (науково-довідковий апарат) [27, с. 57].

Апарат книги – поняття, яке містить такі композиційні складові книги, як анотацію, передмову, вступну статтю, примітки та коментарі, словник, післямову, біобібліографічну довідку про автора, покажчики, список використаної літератури, резюме, зміст [52, с. 12].

Апатія – психічний стан людини, у якому виявляється індиферентність, байдужість, відсутність інтересу до навколишніх явищ і подій [3, с. 2].

Аперцепція – у психології – уважне, зосереджене сприймання зовнішнього щодо людини світу на основі попереднього досвіду, на противагу перцепції як несвідому, автоматичному сприйманню [27, с. 57].

Аперцепція в навчанні – використання залежності сприймання від минулого досвіду й наявних в учнів уявлень і знань для більш точного й глибокого засвоєння ними нового матеріалу, пробудження інтересу до нього [8, с. 28].

Аплікація – 1) відтворення певної картини за допомогою збирання її з окремих елементів; 2) наочний навчальний посібник у формі площинного кольорового зображення, цілісного або складеного з деталей, вирізаних із паперу чи тканини й наклеєних на папір, картон тощо. На уроці літератури аплікація може бути використана в процесі аналізу поезії для створення своєрідного кольорового колажу, спектр якого відтворював би, наприклад, емоційні переживання ліричного героя. За допомогою використання прийому аплікації може бути умовно «відтворена» рельєфність (багат шаровість) художнього тексту [52, с. 12].

Аплікація – наочний навчальний посібник у вигляді площинного кольорового зображення, цілісного або складеного з деталей, вирізаних з паперу чи тканини й наклеєних на папір, картон тощо [8, с. 28].

Аполог – коротка морально-повчальна повість з підтекстом, близька до притчі. Героями тут виступають предмети, звірі, птахи, рослини [27, с. 58].

Аргумент – підстава, доказ, наведені для обґрунтування, підтвердження чогось; це положення, істинність якого перевірена практикою і яке є підставою для іншого положення [3, с. 2].

Аргументація – вид мовного повідомлення, основою якого є необхідність вмотивувати позицію того, хто говорить або пише. Засобами аргументації є судження або сукупність суджень, що

наводяться для підтвердження істинності позиції мовця. Мета аргументації – вплив на опонента для створення ситуації порозуміння [52, с. 12].

Аргументація – обґрунтування будь-якого положення, судження [27, с. 61].

Аргументація – наведення вагомих доказів, аргументів [3, с. 2].

Артистичні здібності – уміння художньо читати вірші напам'ять, інсценувати драматичні твори, розігрувати фольклорні свята тощо [49, с. 39].

Архетип – 1) первісна модель, «примат», «примітивний тип» будь-якого предмета чи явища, типовий постійний образ (константа), що відіграє моделюючу, організуючу роль; 2) модель, за якою було створено будь-який твір; 3) первісний (оригінальний) текст, що породжує в процесі побутування численні варіанти й версії; 4) у мовознавстві – первісна вихідна форма слова для пізніших утворень [22, с. 47].

Архетип – прообраз, первісний образ, ідея [27, с. 65].

Архітектоніка – будова художнього твору як єдиного цілого, тісний взаємозв'язок основних його складових частин. Відбиваючи загальний план цілісного твору, архітектоніка разом з тим виявляє свою відмінність від композиції, власне побудови окремих його частин, образів, деталей, сюжетних ліній тощо [19, с. 110].

Архітектоніка – синонім до слова «композиція»; має елемент оцінки: гармонійна взаємопов'язаність частин твору [31, с. 390].

Асонанс – концентроване повторення голосних звуків у віршовому рядку чи строфі, яке робить ефект милозвуччя й набуває особливого змісту в поєднанні з алітерацією (асонанс у віршознавстві вживається також у значенні неточної рими, побудованої на суголоссі груп наголошених голосних або наголошених складів, а закінчення римованих слів може й не збігатися) [19, с. 154].

Асоціативна ідентифікація – своєрідне суб'єктивне вживання в образ того чи іншого героя, унаслідок чого відбувається повне чи часткове уподібнення йому [35, с. 59].

Асоціативний експеримент – установлення взаємозв'язків між об'єктом, предметом, явищем, поняттям тощо та їх асоціативним еквівалентом; дає змогу розширити межі аналізу та характер можливих порівнянь. Асоціативний експеримент може

бути використаний на уроці літератури як один з прийомів підготовки до аналізу тексту художнього твору [52, с. 12].

Асоціація – картина чи низка картин в уяві читача, яка виникає поряд з іншою – змальованою чи названою [31, с. 391].

Асоціація – тип зв'язку, що встановлюється під час розумової діяльності між ідеями, образами, об'єктами. Асоціація, з одного боку, підвищує ймовірність запам'ятовування й актуалізації явища, що є об'єктом аналізу, а з іншого – допомагає розширити уявлення про образ об'єкта, предмета, явища. Розрізняють асоціації за суміжністю (у просторі й часі), за подібністю й контрастом. Останнім часом прийом асоціації використовується в методиці аналізу літературного тексту з метою виявлення потенціалу художнього образу [52, с. 12].

Асоціація – у художній творчості – це поєднання між собою речей і явищ, які внаслідок віддаленої або близької схожості, спільності, зв'язку можуть взаємно характеризувати одне одного [38, с. 54].

Аспект – кут зору, на основі якого сприймається або оцінюється те чи те явище, предмет, подія; складова сприйняття певного напрямку діяльності [52, с. 12].

Аспектне навчання – напрямок у методиці, який передбачає відпрацювання на уроці певних аспектів навчання [52, с. 12].

Аспектний аналіз уроку – розгляд, детальне та всебічне вивчення й оцінювання під певним кутом зору якогось аспекту чи окремої мети уроку у взаємозв'язку з результатами діяльності учнів [3, с. 3].

Аспектні вправи – тип вправ, дібраних і структурованих відповідно до навчальної мети. Застосування аспектних вправ на уроці літератури передбачає фокусацію уваги учнів на окремих літературних явищах чи певних особливостях художнього тексту та відпрацювання навички їх розпізнавання. Аспектні вправи можуть бути використані для відпрацювання алгоритму визначення засобів художньої виразності або віршового розміру [52, с. 12].

Аспірація – прагнення до досягнення поставленої мети, до реалізації певних життєвих ідеалів. Рівень аспірації характеризує зв'язок між очікуваними суб'єктом результатами і його діями, спрямованими на досягнення поставленої мети [8, с. 28].

«Атака» – операція, яка має на меті швидке виправлення тих помічених у навколишньому житті недоліків, які можна усунути

силою свого колективу та його друзів. Такі атаки здійснюються в короткий термін, протягом однієї або декількох годин [19, с. 250].

Аудіовізуальні засоби дидактичні – засоби слухо-зорові, які застосовуються в навчанні й дають можливість унаочнити пізнання дійсності за рахунок показу як конкретних речей (предметів і явищ), так і їх узагальнень (наприклад, моделі, карти). Дедалі більшу роль серед аудіовізуальних засобів дидактичних відіграють технічні засоби: проектори, магнітофони, відеоманітофони, радіо й телебачення [8, с. 33].

Аудіовізуальні засоби навчання – один із засобів освітніх технологій навчання з використанням розроблених аудіовізуальних навчальних матеріалів [17, с. 289].

Аудіовізуальні засоби навчання (екранно-звукові) – засоби, що характеризуються поєднанням звукового та зорового унаочнення та рухливостю, динамікою відтворення. Це кінофільми й телебачення [33, с. 217].

Аудіокнига – текст (художній, публіцистичний, інформаційний), поданий в аудіоформаті. Використовується для активізації роботи слухових (або разом слухових і зорових) аналізаторів у процесі ознайомлення з певним навчальним матеріалом. Застосування аудіокниг на уроці передбачає наявність методичного супроводу у формі завдань різних типів, виконання яких вимагає уважного прочитання тексту [52, с. 12].

Афективна пам'ять – те саме, що й емоційна пам'ять, але підвищеного рівня [52, с. 12].

Афоризм – короткий влучний оригінальний вислів; узагальнена, глибока думка, виражена в лаконічній формі, подеколи несподівано парадоксальній [27, с. 71].

Афоризм – жанр словесної творчості, оригінальна узагальнююча думка в лаконічній формі [22, с. 49].